

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

*Г. М. Пилипенко, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка», annapylup@ukr.net,
orcid.org/0000-0003-2091-4320*

Стаття присвячена висвітленню проблем трансформації українського освітнього простору у світлі теорії інституціональної комплементарності та формуванню теоретичного підґрунтя для розробки заходів державної політики у сфері інституціоналізації вищої освіти. Теоретико-методологічною основою дослідження стали концептуальні засади інституціональної теорії, системного підходу, крос-культурний аналіз та елементи компаративістського аналізу. В роботі проведено ретроспективний аналіз поглядів на феномен «інституціональна комплементарність» та встановлено сутність даного поняття по відношенню до інституціонального середовища закладів вищої освіти.

Розглянуто особливості університетської освіти у порівнянні з професійною, визначено основні інституціональні форми їх функціонування та взаємодії. Показано тенденції розвитку університетської та професійно-орієнтованої освіти у розвинутих країнах світу, виявлено їх переваги й недоліки у порівнянні з освітніми системами деяких інших країн. Проаналізовано напрямки трансформації вищої освіти в Україні та продемонстровано їхню результативність. Вивчено специфіку функціонування закладів вищої освіти України в ринкових умовах, визначено фактори нарощування конкурентоспроможності вітчизняної вищої школи.

Виявлено основні проблеми інституціонального характеру, які не дозволяють адаптувати передовий світовий досвід розвитку вищої освіти до українських реалій. Особливу увагу звернено на невідповідність ментальних моделей, на яких гуртуються освітні системи розвинутих країн світу та України. Доведено необхідність урахування в ході реформ особливостей домінуючого способу мислення та ціннісних спрямувань тих, хто буде отримувати освіту, і завдяки цьому розбудовувати такі інститути, які будуть відповідати національній ментальності.

Ключові слова: освітній простір, система освіти, заклади вищої освіти, університетська освіта, професійна освіта, інституціональна комплементарність, інституціональна комплементарність закладів вищої освіти.

Постановка проблеми. У будь-якому суспільстві важливого значення набувають освітні процеси, оскільки завдяки функціонуванню систем освіти закладаються умови цивілізаційного руху країн до кращого стану. Сучасні дослідження переконливо довели, що саме освіті відводиться одна із провідних ролей у досягненні цілей сталого соціально-економічного розвитку. Більше того, у Доповіді про людський розвиток 2013 р. було затверджено, що «... саме по собі економічне зростання не може автоматично привести до

прогресу людського розвитку... значні інвестиції в потенціал людей – посередництвом посилення уваги до освіти, харчування, здоров'я, а також до знань та вмінь, необхідних на ринку зайнятості, – здатні розширити доступ до гідної праці та забезпечити стійкий суспільний прогрес» [1, с.5]. З цих причин будь-які реформи, що спрямовані на забезпечення високих і стабільних темпів соціально-економічного розвитку, тим чи іншим чином включають і напрями регулювання освітніх процесів.

Система освіти України разом із трансформацією економічного і політичного простору зазнала суттєвих змін і, власне кажучи, знаходиться у стані постійного реформування. Незавершеність перетворень та їх не завжди позитивні наслідки для суспільства ставлять перед наукою завдання проведення більш глибоких досліджень взаємозв'язку між освітою та соціально-економічним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформа сфери освіти викликала бурхливий потік публікацій у науковій літературі. Українські автори порівнюють нашу систему освіти із зарубіжною, переважно європейською, аналізують наслідки перетворень, намагаються розробити напрямки і механізми її адаптації до світових реалій. Однак при цьому досліджень, які були б присвячені вивченню впливу освіти на соціально-економічний розвиток суспільства, що виконані із застосуванням причинно-наслідкового аналізу, не є, на жаль, багаточисельними в Україні. Достатньо виокремити у цьому зв'язку роботи М. Шмиголь, в яких освіта досліджується як фактор модернізації українського суспільства [2], Грішнєвої, яка досліджує внесок освіти у формування людського капіталу [3], Т. Матюк, яка досліджує взаємозв'язок освіти із соціально-економічним розвитком [4].

Поряд з таким баченням проблеми існує напрямок економічної думки, у межах якого освіта розглядається як інституціональний чинник, який здійснює вплив на якість суспільних трансформацій. У цьому відношенні заслуговують на особливу увагу наукові здобутки В. Липова, який досліджує освіту в контексті інституціональної комплементарності [5]. Як показує практика українських реформ, пошук взаємозв'язку між розвитком і освітою і, особливо, в контексті інституціональних змін, не втрачає своєї актуальності.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідження інституціональної комплементарності освітнього простору формуванню теоретичного підґрунтя для розробки заходів державної політики у сфері інституціоналізації вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослід-

ження. Якщо вести мову про чинники економічного зростання як матеріальної основи розвитку, то незаперечним є факт підвищення за її рахунок рівня кваліфікації робітників, їхньої здатності залучати у виробничий процес новітні техніку й технології, продукувати інновації. Все це, в кінцевому рахунку, сприяє зростанню ВВП. Представляючи соціально-економічний розвиток як більш широке поняття, яке не замикається на досягненні матеріального добробуту, а включає в себе цілий комплекс складових, на основі яких людина задовольняє весь спектр своїх потреб, приходимо до розуміння необхідності розширення предметного поля досліджень і виведення його у міждисциплінарну площину.

Розглядаючи освіту як чинник соціально-економічного розвитку, необхідно звернути увагу на те, що вона є одним із факторів забезпечення балансу економіки й екології, оскільки формує екологічну свідомість людей. Разом з цим, вона є фактором нарощування в суспільстві критичної маси людського капіталу, чинником громадянської культури, яка, у свою чергу, виступає в сучасному суспільстві потужним фактором розвитку, стимулюючи людей до активних дій. І відбувається це через вирішальну роль освіти у соціалізації – процесі, у ході якого людина долучається до нормативного порядку суспільства завдяки уведенню соціальних норм і правил у коло ціннісних орієнтацій особистості. Дійсно, саме освіта змінює погляди людей щодо власної поведінки та дій оточуючих і, тим самим, сприяє коригуванню цілей економічної діяльності суб'єктів, стимулюючи або, навпаки, гальмуючи розвиток. З іншого боку, освіта посилює координаційний ефект, оскільки формує якісні характеристики суспільної свідомості, які підвищують рівень соціального взаєморозуміння та взаємодії у суспільстві, знижуючи при цьому конфліктність. У наших попередніх роботах було доведено, що більш стабільним і схильним до прогресивного розвитку є те суспільство, в якому досягнуто соціальний консенсус на основі цінностей, які поділяються більшістю населення (Пилипенко, 2011). Освіта транслює і передає знання й набутий досвід від покоління до покоління,

утверджує в індивідуальній свідомості соціокультурні цінності, сприяючи їх засвоєнню і перетворенню на орієнтаційний компонент діяльності економічних суб'єктів. Цим самим вона створює умови для реалізації управлінських функцій економічної системи, сприяє досягненню цілей економічної політики, спрямованої на розвиток.

Однак для того, щоб здійснювати прогресивні зрушення у такому суспільстві, вкрай необхідною є активність і висока соціальна мобільність його членів. Велику роль у досягненні вказаних цілей відіграють ідейні переконання людей, основою яких є високий рівень освіченості й інтелектуальних якостей населення. На цьому наголошував О. Конт, стверджуючи, що «ідеї управляють світом і викликають в ньому потрясіння. Увесь соціальний механізм опирається, в кінцевому рахунку, на думки людей». Люди повинні мати базові знання відносно об'єктивних законів економічного, політичного й соціального розвитку суспільства, механізмів його змін і трансформацій. Завдяки освіті ці знання формуються і передаються до наступних поколінь, а також реалізується процес створення й виховання майбутньої економічної, наукової, культурної та політичної еліти суспільства, від якої безпосередньо залежить суспільний прогрес. Отже, освіта розвиває особистість і громадянство, закладає цінності довіри, рівності, свободи, демократії і завдяки цьому створює складові соціального капіталу, який є потужним ресурсом суспільних перетворень. Саме тому будь-які суспільні перетворення обов'язково включають у себе реформування освіти.

Вищевикладене свідчить про те, що освіта є багатограним поняттям, глибоко інтегрованим у різні сфери суспільного організму, а відтак, не може досліджуватися виключно як економічний феномен (сфера нематеріального виробництва), рівно як і окремих елементів духовної культури чи іншої складової суспільства. Останнє є діалектичним поєднанням різних сфер людської діяльності, відчуває вплив на своє функціонування й розвиток цілої низки чинників, серед яких вагоме місце займають економічні, правові, політичні й соціокультурні фактори. Відповідно, досліджувати освіту та її трансформацію необхідно у рідше інституційно-

нальній теорії, методологія якої ґрунтується на урахуванні всіх факторів цивілізаційного розвитку.

На сьогоднішній день в інституціональній теорії сформувалися уявлення про дві тенденції інституціональних змін: еволюційну та революційну. Якщо інституціональний розвиток проходить еволюційним шляхом, то формальні й неформальні інститути співвідносяться між собою як два послідовних етапи перетворень: у ході історичного розвитку зазнають змін неформальні правила, а потім відбувається їхня формалізація через фіксацію в юридичних нормах. За таких умов неформальні інститути співпадають з формальними, що не викликає зростання трансакційних витрат. Однак, еволюційний шлях інституціональних змін не завжди може бути прийнятним: по-перше, з огляду на повільність перетворень, і по-друге, з причин можливої неефективності самих неформальних інститутів. Показовим у даному випадку є історичний досвід утвердження ринкових відносин в більшості європейських країн, коли домінуючі цінності католицького католицизму створювали ідеологічний бар'єр для розвитку приватної ініціативи і прагнення реалізувати власні корисливі інтереси а, отже, консервували неефективні форми виробництва й обміну. Цілковито зрозуміло, що без реформаторського руху, спрямованого на кардинальну зміну домінуючих релігійних систем, навряд чи можна було б очікувати утвердження в цих країнах ринкової економічної моделі. У силу цього індивіди все частіше обирають шлях адаптації до повільних еволюційних перетворень інституціонального середовища, а його зміну через проведення реформ. Суть останніх полягає у створенні (конструюванні) принципово нових інститутів і/або трансплантації – запозичення інститутів із інших, як правило, більш передових систем (Тамбовцев, 1997; Олейник, 2000; Полтерович, 2001, 2007).

Революційна тенденція інституціональних змін визначається подібністю або відмінністю існуючих базових інститутів та тих інституціональних форм, якими починають обмінюватися країни у ході реформування (теорія X та Y матриць). Більша подібність базових інститутів дозволяє провести реформи

у відносно короткий часовий термін, оскільки вони не потребують довготривалого процесу адаптації, а вимагають пристосування до конкретних національних особливостей тієї чи іншої країни. Інша справа, коли інституціональний обмін відбувається між країнами з принципово різними базовими інститутами. Новий інститут вбудовується в існуюче інституціональне середовище, відбувається своєрідна «аккультурація» інститутів, коли вони, вступаючи у взаємодію із наявним середовищем, засвоюють його природу. Як правило, критерієм завершеності інституціонального будівництва виступає встановлення стійких взаємозв'язків між запозиченими і власними інститутами. Як правило, запозичений інститут суттєво модифікується у новому для нього середовищі і функціонує у новому для нього середовищі як складова інституціональної структури з новими параметрами (Бессонова, Кирдина, О'Салливан, 1996).

Вагомого значення для розуміння природи інституціональних змін та їх наслідків набувають ідеї комплементарності інститутів. Власне, поняття інституціональної комплементарності (взаємодоповнюваності) вперше було використано в економічній теорії японським дослідником М. Аокі, який здійснив спробу з'ясувати специфіку взаємодії Центрального банку і окремої фірми у досягненні своїх цілей (Аокі, 1994). Вчений дійшов висновку, що кожен інститут або організація визначає набір обмежень, стимулів і можливостей, на яких вибудовуються стратегії економічних суб'єктів. При цьому було з'ясовано, що вплив на економічну діяльність суб'єкта одного інституту суттєво підвищується за умови, коли у цьому процесі функціонує інший інститут, який підсилює дію першого. Це положення, власне, і стало підґрунтям для появи нового терміну – інституціональної комплементарності.

У подальшому цю категорію наповнили більш широким змістом П. Хол і Д. Соскіце, розкривши механізм взаємодії інститутів у різних країнах. Виходячи із інституціональної подібності вчені виокремили різні форми існування капіталізму, через які здійснюють свій розвиток розвинуті країни світу. При цьому було показано, що кожен із

інститутів за рахунок свого власного функціонування створює умови для функціонування або полегшення дії інших інститутів (Hall, Soskice, 2001). Таким чином, інститути стають пов'язаними один з одним (комплементарними) і завдяки цьому роблять один одного або більш, або менш ефективними, виходячи із своїх власних характеристик.

Ведучи мову про інституціональні зміни, Б. Амабле говорить про те, що певний набір інститутів укріплює один одного і завдяки цьому формується погоджена і відносно стабільна структура, яка формує траєкторію соціально-економічного розвитку. Відповідно, сукупна погодженість інститутів визначається додатковими характеристиками самих інститутів [6]. В. Стрік, досліджуючи інституціональні зміни в передових країнах світу, приходять до висновку, що інститути далеко не завжди володіють ознаками комплементарності, що вимагає від реформаторів пошуку ефективних форм їх координації у національному інституціональному середовищі (Streeck, 2005). Все це створює методологічне підґрунтя дослідження освіти у контексті інституціональної комплементарності.

Для реалізації такого підходу слід з'ясувати інституціональну природу освіти. Виходячи із сутності інституту, який є нормами і правилами поведінки, можна стверджувати, що освіта є сферою діяльності людей, в якій формуються соціальні норми, закладаються звичаї і традиції, які потім набувають змісту формальних і неформальних правил. Ведучи мову про реформування систем освіти, в першу чергу, ми маємо звертати увагу саме на цей аспект її функціонування, оскільки зосередженість на змінах організацій і закладів освіти відображає тільки переформатування складу «гравців» освітнього простору. Вища школа – це один із найбільш важливих інститутів суспільства і, водночас, організація (структурний елемент системи освіти). Як інститут вища освіта є набором історично зумовлених норм, правил та соціальних практик, за рахунок яких у суспільстві відбувається наслідування, нагромадження і відтворення наукових і професійних знань, духовних і культурних цінностей. Як організація – це поєднання організаційних структур, через які безпосередньо реалізуються

суспільні функції вищої освіти. Розглядаючи структуру світової вищої освіти, дослідники, зазвичай, виділяють дві її домінуючі форми: унітарну й бінарну.

Унітарною є система, в якій вища освіта забезпечується переважно університетами. Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні й вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору. Бінарна або подвійна система ґрунтується на двох складових: університетському секторі, який базується на класичній концепції університету і окремому неуніверситетському секторі вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані освітні заклади. Така система вищої освіти притаманна Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Ірландії, Нідерландам, Норвегії, Німеччині, Франції, Швейцарії та ряду інших країн. Відповідно, у ході реформ може змінюватися сам набір освітніх закладів і їх функціональне призначення, а може модифікуватися сама система норм і правил, на яких ґрунтується вища освіта. Розглянемо це на прикладі зміни інституціональної природи університету.

Університети, які з'явилися у Середньовіччі як осередки гуманітарного знання (переважно богословського і правового напрямків), протистояли ремісничим школам, в яких безпосередньо навчали професії. Англійський теолог Дж. Г. Ньюмен привніс розуміння університету, як храму інтелекту і визначив його як місце, де навчають універсальному знанню і вирішують завдання розвитку інтелектуальної культури через освіту та дослідження. Впроваджуючи цю ідею в життя, ідеологи університету формували особливе внутрішнє середовище функціонування даного інституту – свободу, незалежність думки та інтелектуального життя, організаційну відокремленість від політичної та релігійної влади. Практично у всіх університетах середньовічної Європи (термін навчання 5–7 років) включав вивчення грама-

тики, риторики, логіки, арифметики, геометрії, музики й астрономії. І тільки після цього можна було продовжити навчання на одному із вищих факультетів [7, с.92]. Цілком зрозуміло, що така гуманітарна спрямованість освітнього процесу не мала на меті орієнтації на оволодіння навичками, що дозволяли випускнику максимізувати доходи. Це була елітарна освіта, спрямована на формування інтелектуалів, які володіли всебічною універсальною освіченістю.

З кінця XVIII ст. університети зазнали змін, поступово перетворившись на осередки виробництва знань для суспільних цілей. Класичні предмети почали поєднуватися з природничими науками, а суб'єктами навчального процесу все частіше ставали особи неелітарного походження. Талановиті діти робітничого і середнього класів, отримуючи університетську освіту, разом із отриманням знань «вбирали» у себе культурні зразки і традиції, що дозволяло їм зайняти у подальшому більш високий щабель у соціальній стратифікації. Розкривши двері для більш широкого загалу студентів, університет все ще залишався егалітарним інститутом виходячи із соціального положення, яке займали його випускники.

На початку XX ст. ідея університету була суттєво переосмислена. Як показує К. Калхун, ролі наукової роботи (розвиток накопиченого знання) і освіти (навчання студентів) були пристосовані до нового уявлення про виробництво знання як основи соціального прогресу, економічного зростання і полегшення людських страждань [8, с.294]. Саме в цей період виникли наукові школи в окремих сферах науки і відбувся поділ на гуманітарні, соціальні та природні (фізичні) науки. Також це була епоха, коли професійні школи, які часто створювалися окремо від університетів, були включені до їхнього складу. Університет став установою, що включала в себе коледжі, дослідницькі лабораторії й інститути, наукові підрозділи бізнесових структур, тощо. При цьому університети стали важливим місцем зосередження громадянських і національних амбіцій і публічного дискурсу. Ще одним із наслідків структурної трансформації університету стало перетворення науково-дослідницької діяльності в один із головних напрямів його

функціонування і акумуляції коштів. Завдяки активній фінансовій підтримці держави і бізнесу університет перетворився на організаційну одиницю, що займається перетворенням фундаментального знання на технологію. За таких умов науково-дослідна робота переводиться із другорядного заняття викладачів окремих факультетів на повномасштабну, коштовну і фінансовану із зовні роботу, яка вимагає складних організаційних структур [8, с.295]. З цього приводу Б. Рідінгс висловив занепокоєння, що «сучасний університет перебуває в руїнах», оскільки комерціалізація руйнує призначення університету, заміщує культуру бюрократично-керуваним знанням [9]. Можна погоджуватися або не погоджуватися з таким критичним поглядом на роль університету, однак слід звернути особливу увагу на той факт, що розглянуті трансформації майже не торкнулися гуманітарної та соціальної сфер діяльності університетів – вони так і залишилися завдяки цим сферам осередками створення і відтворення культури, виховання інтелектуала й особистості.

Таким чином, з одного боку, трансформація вищої освіти відбулася через зміну організаційних структур, коли класичний університет розширяв сферу своєї діяльності і в його структурі виникали нові інститути і підрозділи, а з іншого – зазнавали змін норми й правила, на яких базувалося функціонування. При цьому найменших модифікацій зазнавали саме культурні складові – цінності, неформальні норми й традиції, на яких і зараз базуються університети розвинених країн. Сучасний університет відображає ідеали античності, Середньовіччя і Нового часу, трансформації вищої освіти, розпочатої Гумбольдом в Німеччині, розвиток університетів, як наукових центрів [8]. Все це демонструє ефект інституціональної комплементарності у сфері вищої освіти – нові формальні правила, які санкціонують діяльність університету як закладу, що поряд із передачею знань і формуванням професійних навичок, науковим пізнанням світу і отриманням фундаментальних знань, активно займається їх комерціалізацією, підтримуються, доповнюються особливим «духом» академічних традицій та культури. Завдяки такій комплементарності система вищої освіти стала

функціонувати як єдиний організм, в якому її складові є взаємозалежними та підсилюючими одне одного.

Реформи вищої освіти України відзначаються фрагментарністю та реалізуються без належного наукового супроводу. Лібералізація суспільного життя вимагала від закладів вищої освіти переходу до нових ринкових умов функціонування. Відтак, у вітчизняний освітній простір почали активно втілюватися західні освітні стандарти, зокрема, Болонська система. Наслідки такої «імплементатії» добре відомі: руйнування професійної освіти (галузеві освітні заклади), розширення спектру надання освітніх послуг широкої спрямованості (сьогодні технічні ЗВО випускають філософів, юристів, економістів, істориків, філологів і представників інших професій гуманітарної спрямованості), зростання абсолютної чисельності освітніх закладів, які стикаються з проблемою самостійного заробітку коштів. Часто-густо поповнення бюджету досягається не комерціалізацією знань, а переважно розширенням набору студентів на контрактну форму навчання. Як правило, в українських закладах вищої освіти відбувається занепад фундаментальних і гуманітарних досліджень, розмивається ідеологічна складова функціонування університетів, знижується їх престиж у суспільстві, через вкрай низьку оплату праці нівелюється статус професора й дослідника. Список негативних наслідків можна продовжувати, але головне, чого ми «досягли» за роки реформ – це широка доступність вищої освіти при катастрофічному падінні її якості. Все це є свідченням суперечливості інститутів, їх некомплементарності, коли ефективні в іншому середовищі норми й правила переносяться в принципово інше середовище і не можуть співіснувати один з одним.

Висновки. Соціально-економічний розвиток суспільства вимагає інституціональних змін, одними з яких є перетворення в освіті. Виступаючи історично зумовленим соціальним інститутом суспільства, вища освіта сприяє економічному зростанню, розвиває творчий потенціал кожної окремої особистості, формує економічну, політичну і правову культуру суспільства і, тим самим, виступає рушієм розвитку цивілізації. У силу

цього швидкість і якість суспільних перетворень, в тому числі й інституціональних, ставиться у залежність від здатності суспільства формувати ціннісні орієнтації, соціально значимі способи його мислення й поведінки. Тому освіта, як один із найважливіших чинників формування нових інститутів, має розглядатися одним із пріоритетних завдань будь-яких реформувань.

В умовах ліберальної трансформації українського суспільства не було враховано цю закономірність. Освітній простір реформувався без належної уваги до комплементарності інститутів – вища школа активно переводилась у режим ринкового функціонування без адекватної роботи по її адаптації до домінуючих соціокультурних інститутів. Саме тому завершеність трансформаційних процесів буде означати такий стан, коли освіта, наука й культура стануть дійсно взаємозалежними і взаємодоповнюваними інститутами суспільства.

Література

1. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире. Резюме. – М. : Весь мир, 2013. – 152 с.
2. Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства: Колективна монографія / кол. авт., відп. ред. М. Ф. Шмиголь. – Київ, 2018. – 326 с.
3. Грішнова О. А. Ефективність освіти як чинник мотивації інвестицій в людський капітал / О. А. Грішнова // Регіональні перспективи. – 2002. – №3–4. – С. 22–23.
4. Матюк Т. В. Роль освіти в економічному розвитку суспільства / Т. В. Матюк. // Економічний вісник національного гірничого університету. – 2013. – №3. – С. 21–30.
5. Липов В. Институциональная комплементарность, формирование глобального образовательного

пространства и выбор модели образования для Украины / В. Липов. // Социальная экономика. – 2014. – № 1–2. – С. 115–122.

6. Amable В. The Political Economy of the Neoliberal Transformation of French Industrial Relations / В. Amable // ILR Review, 2016. – Vol. 69 (3), P. 523–550. <https://doi.org/10.1177/0019793916630714>

7. Потапчук И. В. Первые университеты эпохи средневековья / И. В. Потапчук // Вестник университета. – 2016. – №7. – С. 92–97.

8. Калхун К. Университет как общественное благо / К. Калхун // Прогнозис. – 2006. – №3(7). – С. 283–320.

9. Ридингс Б. Университет в руинах / Б. Ридингс. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 304 с.

References

1. Doklad o chelovecheskom razvitiі 2013. (2013). Vozvyshenie Yuga: chelovecheskiy progress v mnogoobraznom mire. Rezyume. Moskva: Ves mir.
2. Shmyhol, M.F. (Ed.). (2018). Sotsiohumanitarnyy potentsional osvity yak chynnyk modernizatsii ukrainskoho suspilstva. Kyiv.
3. Hrishnova, O.A. (2002). Efektyvnist osvity yak chynnyk motyvatsii investytsiy v liudskyy kapital. Rehionalni perspektyvy, (3–4), 22–23.
4. Matiuk, T.V. (2013). Rol osvity v ekonomichnomu rozvytku suspilstva. Ekonomichnyy visnyk natsionalnoho hirnychoho universytetu, (3), 21–30.
5. Lipov, V. (2014). Institutsionalnaya komplementarnost, formirovanie globalnogo obrazovatel'nogo prostranstva i vybor modeli obrazovaniya dlya Ukrainy. Sotsialnaya ekonomika, (1–2), 115–122.
6. Amable, B. (2016). The Political Economy of the Neoliberal Transformation of French Industrial Relations. ILR Review, Vol. 69 (3), pp. 523–550. <https://doi.org/10.1177/0019793916630714>
7. Potapchuk, I.V. (2016). Pervye universitety epokhi srednevekoviya. Vestnik universiteta, (7), 92–97.
8. Kalkhun, K. (2006). Universitet kak obshchestvennoe blago. Prognosis, 3(7), 283–320.
9. Ridings, B. (2010). Universitet v ruinakh. Moskva: Izdatelskiy dom Gosudarstvennogo universiteta – Vyshey shkoly ekonomiki.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

А. Н. Пулипенко, д. э. н., профессор, НТУ «Днепровская политехника»

Статья посвящена освещению проблем трансформации украинского образовательного пространства в свете теории институциональной комплементарности и формированию теоретической основы для разработки мероприятий государственной политики в сфере институционализации высшего образования. Теоретико-методологической основой исследования стали концептуальные основы институциональной теории, системного подхода, кросс-культурный анализ и элементы компаративистского анализа. В работе проведен ретроспективный анализ взглядов на феномен «институциональная комплементарность» и установлена сущность данного понятия по отношению к институциональной среде высших учебных заведений.

Рассмотрены особенности университетского образования по сравнению с профессиональным, определены основные институциональные формы их функционирования и взаимодействия. Показаны тенденции развития университетского и профессионально-ориентированного образования в развитых странах мира, выявлены их преимущества и недостатки по сравнению с образовательными системами других стран. Проанализированы направления трансформации высшего образования в Украине и продемонстрирована их результативность. Изучена специфика функционирования высших учебных заведений Украины в рыночных условиях, определены факторы наращивания конкурентоспособности отечественной высшей школы.

Выявлены основные проблемы институционального характера, которые не позволяют адаптировать передовой мировой опыт развития высшего образования к украинским реалиям. Особое внимание обращено на несоответствие ментальных моделей, на которых базируются образовательные системы развитых стран мира и Украины. Доказана необходимость учета в ходе реформ особенностей доминирующего способа мышления и ценностных установок тех, кто будет получать образование, и благодаря этому формировать такие институты, которые будут отвечать национальной ментальности.

Ключевые слова: образовательное пространство, система образования, высшие учебные заведения, университетское образование, профессиональное образование, институциональная комплементарность, институциональная комплементарность высших учебных заведений.

INSTITUTIONAL COMPLEMENTARY OF TRANSFORMING THE EDUCATIONAL SPACE

H. M. Pylypenko, D.E., Professor, Dnipro University of Technology

The article is devoted to the process of highlighting the problems of transformation of Ukrainian educational space through the view of the theory of institutional complementarity and to the formation of the theoretical basis for the development of public policy measures in the field of institutionalization of higher education. Theoretical and methodological basis of the research is represented by the conceptual foundations of institutional theory, systems approach, cross-cultural analysis and elements of comparative analysis.

The retrospective analysis of the views on the phenomenon of «institutional complementarity» is carried out, and the essence of this concept is established in relation to the institutional environment of higher education institutions. Features of university education in comparison with professional one are considered, basic institutional forms of their functioning and interaction are determined. The tendencies of development of university and professional education in the developed countries of the world are shown, their advantages and disadvantages are compared with the educational systems of certain countries. Directions of transformation of higher education in Ukraine are analyzed and their effectiveness is demonstrated. Specific features of Ukrainian higher education institutions' functioning in market conditions are studied, factors of increasing the competitiveness of domestic higher education are determined.

The main problems of institutional nature, which do not allow to adapt the best world experience of higher education development to the Ukrainian reality, are revealed. Particular attention is paid to the inconsistency of mental models which acts as the basis for educational systems of developed countries and Ukraine. In terms of reforms, the necessity of taking into account the specifics of the dominant way of thinking and the value orientations of those who receive education has been proved, and it is shown that it is necessary to build institutions that will correspond to the national mentality through this.

Keywords: educational space, system of education, higher educational institutions, university education, professional education, institutional complementarity, institutional complementarity of higher educational institutions.

Надійшла до редакції 18.12.19 р.